

”Harhaantuneiden ja eksyneiden parantaja”

Luostanlinna irtolaisten kasvatuskokeiluna 1859–1880

Päivi Pukero

Vankeinhoidon tavoitteeksi nostettiin 1800-luvun alussa vankien parantaminen ja kasvattaminen. Rangaistuslaitoksien kasvatuseriaatteen jätetään usein historian-tutkimuksen ulkopuolelle. Tämän vuoksi on syntynyt käsitys, että ne olivat pelkkää sanahelinää. Tässä artikkelissa tarkastellaan Kuopion läänin työkomppanian eli Luostanlinnan (1859–1880) kasvatustoimintaa ja tavoitteiden lähtökohtia. Laitos oli aikanaan edistyksellinen kokeilu ja sen kasvatus perustui progressiiviseen menettelyyn, joka noudatti kolmea päälinjaa: eristämistä, progressiota ja kouluttamista. Toiminnan tavoitteena oli kasvattaa irtolaisista hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä.

Irtolaisuus sosiaalisen kontrollin ja tutkimuksen kohteena

Irtolaisuudesta kehkeytyi 1800-luvulla merkittävä yhteiskunnallinen ongelma. Irtolaisten määrää kasvatti tilattoman väestön lisääntymisen ohella kaskialueen maatalouskriisi, joka johti työpulaan ja väestön köyhtymiseen (Soininen 1974, 388–391). Irtolaiset nähtiin paitsi taloudellisena ja sosiaalisena ongelmana myös uhkana. Erityisen huolestuttavana pidettiin Kuopion läänin irtolaistilannetta (Nygård 1985, 24).

Irtolaiseksi ei päädytty syntymän perusteella tai omasta vapaasta tahdosta, vaan kyseessä oli muiden yhteiskunnan jäsenten antama luokitus. Irtolaisuus on erotettava käsitteellisesti irtaimesta väestöstä. Osa väestöstä ilmoitettiin kirkon kirjoihin irtaimena (*lös* tai *lös-persons*) ja nämä henkilöt kirjattiin joko talon tai seurakunnan laillisen suojelun alle. Jos irtaimen väestöosan edustaja poikkesi yhteisön normaaleiksi katsotuista käyttäytymismalleista tai jos tämä rikkoi vallitsevia säädöksiä esimerkiksi poistumalla ilman lupaa oman pitäjän alueelta, häneen sovellettiin irtolaislakeja. Ne, joiden käyttäytyminen katsottiin poikkeavaksi, lähetettiin kuvernöörin kuulusteluihin. (Nygård 1985, 12.)

Kuulusteluun valitut lähetettiin ryhmänä omalta paikkakunnaltaan kuvernöörin eteen. Nimismiehet ja papit suorittivat valikointia paikkakunnallaan määräämällä, kuka kuulusteluihin lähetettiin ja kuka ei. Maaherra saattoi palauttaa henkilön takaisin omalle paikkakunnalleen puhuttelun jälkeen tai passittaa epäillyn laitokseen. Poikkeaviksi mielletyt irtolaiset lähetettiin kehruhuoneisiin, työlaitoksiin, sairaalaan ja vaivaishuoneisiin. Muut passitettiin palvelukseen tai palautettiin omille paikkakunnilleen. Jos henkilön tausta oli hyvä eikä hän ollut tehnyt rikoksia, tämä yleensä päästettiin vapaalle jalalle etsimään töitä. Nygård huomauttaa, että irtolaisuus sinänsä ei ollut rikos, vaan yhteiskunnan normista poikkeamista. (Nygård 1985, 12.) Jos irtolainen syyllistyi rikokseen, kuten varastamiseen tai tappeluun, siirtyi tämä rikoslain piiriin, jossa irtolaista koskevat lait eivät enää koskeneet häntä.

Rikollinen yksilö ymmärrettiin 1800-luvulla kieron kasvaneeksi persoonallisuudeksi.

Poikkeavan käyttäytymisen syynä oli vääränlainen kasvatus, rikollisuus oli kuin ”ruumiin vamma ihmisessä” (Krell 1871, 48–49, 81). Kasvatuksella voitiin ennalta ehkäistä rikoksia. Sitä pidettiin myös korjaavana toimenpiteenä, joka perustui Jumalan sanaan, kuriin ja tahdon taivuttamiseen:

Jos vaan katsoo ihmisiä tavoissansa ja käytöksissängsä... hyvästä opista ja kasvatuksesta ihmiset kasvavat parempi-tapaisiksi [– –] oppi ja hyvä kasvatust on ihmisen tahdon taivuttaja. Minkälaiseksi tahto taivutetaan eli taipuu, senlaiseksi tulee tavat. Näin on oppi ja kasvatus tahdon taivuttaja – tahto tapojen johdattaja. (SJS 12.8.1858/59.)

Irtolaisuutta tai köyhäinapua koskeva 1800-luvun sanomalehtikeskustelu antoi ongelmalle oikeastaan vain yhden ratkaisukeinon – työn. Ehdotuksia annettiin myös elinkeinoelämän kehittämisestä, kasvatuksesta ja koulutuksesta, mutta periaatteena oli, että köyhien oli maksettava annettu apu työllä, sillä ilmaisen avun ajateltiin kasvattavan ihmistä laiskuuteen. Irtolaiset taas oli työn avulla ojennettava kunnan kansalaisiksi. Työn tärkeyttä ja arvoa todisteltiin useaankin otteeseen aikakauden kirjoituksissa, sillä ”ihmisen oli työtä tekeminen”. (Mm. SJS 9.10.1862/77.) Yleensä työn tärkeyttä perusteltiin taloudellisilla tai uskonnollisilla seikoilla, mutta joutilaisuuden ajateltiin aiheuttavan myös henkistä laiskistumista. Jopa köyhänkin katsottiin omistavan henkistä pääomaa, josta oli työn avulla pidettävä huolta.

Pakkotyötä oli jo pitkään käytetty rangaistuksena. Sen sijaan ajatus työnteon kasvatuksellisesta merkityksestä yleistyi vasta 1700-luvun lopulla. Ajatus työlaitoksista levisi nopeasti sekä köyhäin- että vankeinhoitoon. (Pulma 1994, 56.) Työlaitoksen idea täsmentyi, kun vuonna 1804 päätettiin eristää rikoksenteelijät ja irtolaiset omiin laitoksiinsa. Irtolaiset oli parannettava ja saatettava tuottamaan työllään yleistä hyötyä. Eristämisen uskottiin kohentavan myös yleistä turvallisuutta. (Ståhlberg 1893, 10.) Tavallisesta työvankilasta, jossa rikoksenteijöille teetettiin pakkotyötä, ojennuslaitokset erosivat progressiivisten parannusperiaatteidensa ansiosta. Laitoksissa otettiin myös käyttöön sotilaallinen organisaatio. Vangit jaettiin komppanioihin ja kunnostautuneita vankeja saatettiin ylentää korpraaliksi. (Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 66.) Vuonna 1870 progressiivijärjestelmä laajennettiin koskemaan myös rikollisia. Tällöin progression tarkennettiin tarkoittavan edistystä ja progressiivisen järjestelmän asteittain etenevää kasvatusta. Sitä ennen periaatteita noudatettiin kokeenomaisesti ojennuslaitoksissa. (Lappi-Seppälä 1982, 126–127.)

Tässä artikkelissa käsitellään miespuolisille irtolaisille tarkoitettua laitosta, Kuopion läänin työkomppaniaa, jota pidettiin aikanaan ihanteellisena kasvatus- ja työlaitoskokeiluna (Ignatius 1930, 60). Tutkimus on lähtökohdiltaan sosiaali- ja kasvatushistoriallinen. Pohdin, millaisia näkökohtia kasvatustavoitteiden taustalta voi löytää ja miten kasvatustoiminta näkyi käytännössä. Artikkelin alussa selvitän Luostanlinnan perustamisen taustaa. Sen jälkeen kuvailen laitoksen toimintaa kasvatuksen, työn ja kurin perspektiivistä. Lopuksi arvioin laitoksen parantamiseen tähtäävien menetelmien tuloksia ja toiminnan lakkauttamista.

Artikkeli nojautuu vuonna 2004 tarkastettuun Suomen historian lisensiaattityöhöni (Alaraatikka 2004). Lähteet perustuvat Kuopion lääninvankilan, lääninhallituksen kanslian ja lääninkonttorin arkistoihin, jotka löytyvät Joensuun maakunta-arkiston kokoelmista. Kuopion läänin työkomppanian toimintavuodet ovat tuottaneet suuret määrät muistiinpanoja ja raportteja. Tämän tutkimuksen kannalta relevantteja olivat työpäiväkirjat ja vuosikertomusten konseptit sekä passitukseen liittyvät kirjeet. Työkomppanian tutkiminen on jo sinänsä vaikea lähdekriittinen ongelma. Laitoksen tavoitteista ja säännöistä on runsaasti materiaalia, mutta niiden toteuttamisen arviointi on vaikeampaa. Viralliset päiväkirjat ja rapor-

tit sisältävät vain ripauksen laitoksen toiminnasta. On myös muistettava, että mainitut lähteet ovat syntyneet palvelemaan laitoksen toimintaa tarkkailevan instanssin tarpeisiin. Lisäksi on todettava, että lähteissä mainitaan runsaasti poikkeuksellisia ilmiöitä ja tapauksia, mikä vaikeuttaa varsinaisen arkipäivän tutkimista.

Aiemmat sosiaalista kontrollia ja suljettuja laitoksia koskevat tutkimukset voi jakaa tulkintatapojensa perusteella kolmeen ryhmään. Ensimmäisen, positiivisen tulkinnan mukaan suljettujen laitosten ja vankiloiden yleistyminen rakentui idealistiselle katsomuspohjalle. Lähtökohtana olivat ruumiinrangaistuksen poistamista kannattaneen Cesare Beccarian ajatukset (Beccaria 1998, 20–24). Positiiviseen tulkintaan liittyy olennaisesti Norbert Eliaksen sivilisaatioteoria, jonka mukaan kuoleman- ja ruumiinrangaistuksien hylkääminen edustaa ihmisen kehittymistä humanitaarisempaan suuntaan (Koskivirta 2001, 34; Garland 1985, 32; Næss & Österberg 2000, 142; Emsley 1996, 284–286).

Toinen, selvästi negatiivisempaa tulkintaa suljetuista laitoksista ja rankaisumenetelmistä edustaa Michel Foucault, jonka mukaan vankilat ja muut suljetut laitokset ovat selkeitä vallankäytön muotoja. Foucaultlaisen perinteen mukaan suljettujen laitosten kehitystä olisi tarkasteltava yhteydessä etuihin, joita se tuottaa yhteiskunnalle, laitoksille sekä lääketieteen, psykologian ja vankeinhoitoalan ammattikunnalle. Näin tarkasteltuna suljetut laitokset ovat osa sosiaalista kontrollijärjestelmää. (Foucault 2000 [1980], 401–424; Nygård 1998, 191–192; Christie 1993, 11; Cohen 1985, 13–39; Nilsson 1999, 27–35.)

Kolmantena tutkimustapana voidaan pitää sosiaalisen kontrollin ja suljettujen laitosten tutkimusta, jossa kahteen edellä mainittuihin suhtaudutaan varauksella. Informaalit kontrollin muodot, ideologiset, taloudelliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tekijät pyritään ottamaan edellisiä laajemmin huomioon. (Spiereburg 2004, 1–20; Kekkonen & Ylikangas 1982, 16–19; Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika 2005.) Artikkelissani tukeudun tähän jälkimmäiseen tulkintatapaan.

Vapauden menettäminen on rangaistus yhteiskunnan normeista poikkeamisesta. Poikkeavuuden tai sosiaalisten ongelmien tutkimusta nimitetään myös marginaaliryhmien tutkimukseksi. Toivo Nygård (1998) kutsuu sitä erilaisten historiaksi, joka valaisee koko yhteiskuntaa. ”Määrittellessään tietyt ryhmät poikkeaviksi yhteisö lausuu käsityksen itsestään” (Nygård 1998, 16). 1800-luvulla erilaisuuden kohtaaminen oli hyvin tavallinen ilmiö. Maaseuduilla liikkui sesonki- ja satunnaistyöläisiä, kulkureita, kerjäläisiä, erilaisia kauppiaita sekä romaneita. Poikkeavuus tuotetaan aina vallankäytön avulla, oikeuksien ja velvollisuuksien valvonnalla tai ulkopuolisuuden määrittelyllä. (Häkkinen & Tervonen 2005, 12, 28.)

Luostanlinna irtolaisten kasvattajaksi

Kuopion läänin työkomppania perustettiin Rautavaaran kappeliin vuonna 1859 keräämään alueen tuomitut irtolaiset yleiseen työhön. Komppaniaa nimitettiin aikanaan Luostanlinnaksi sijaintipaikkansa Alaluostan kylän mukaan. Laitos oli irtolaisille tarkoitettu työvankila ja aikaansa nähden edistyksellinen kriminaali- ja sosiaalipoliittinen kokeilu. Komppanian perustaminen oli seurausta Kuopion ja Mikkelin läänin kuvernöörien esityksestä käyttää irtolaisia suonkuivatustöissä. Tilaton väestö oli lisääntynyt niin huomattavasti, että heidän aiheuttamansa taakan katsottiin käyneen liian suureksi torppareille ja maanomistajille. Köyhä väestö oli lähtenyt kiertelemään ja levitti turvattomuutta lääneihin varastelemalla ja juopottelemalla. Turvallisuusnäkökohdat olivat hallinnon näkökulmasta tärkeä seikka, sillä kiertelevien joukkojen pelättiin aiheuttavan vaikeuksia. (Alaraatikka 2004, 48–49.)

Luostanlinna oli Suomen ensimmäinen niin sanottu suovankila, jonka perustamisessa

näkyi kolme näkökohtaa yli muiden. Ensinnäkin haluttiin perustaa ojenuslaitos, joka hyödyttäisi maata ja korvaisi osan siihen sijoitetuista kuluista. Vankien työn katsottiin tuottavan käsityötuotteiden ja metsänkasvun muodossa taloudellista hyötyä valtiolle. Hyötyajatelu näkyi myös toisessa tärkeässä perusajatuksessa, kasvatustavoitteessa, jonka tarkoituksena oli muokata irtolaisista yhteiskuntaa hyödyttäviä siveellisiä kansalaisia. Kolmanneksi Luostanlinnan ajateltiin olevan karkotuspaikka Suomen rajojen sisäpuolella. Siperiaan karkottamista oli kritisoitu siitä, ettei suomalaisia saanut luovuttaa toisen maan hyödyksi, kun omastakin maasta löytyi syrjäisiltä seuduilta alueita, joilla tarvittiin työvoimaa (SJS 5.5.1862/34; Juntunen 1983, 36–37, 42).

Luostanlinnan perustamisen ajan aatteellista henkeä edusti liberalismi, joka vaikutti myös rangaistuksen päämäärään ja vankeihin kohdistettuihin toimenpiteisiin. Usko ankaariin rangaistuksiin mureni. Tehokkaammin rikollisuutta uskottiin voitavan vähentää uskonnon ja kasvatuksen avulla. Rikollisuutta yritettiin ehkäistä myös elinkeinovapauden laajentamisella. Tuolloisen ajattelutavan mukaan rikollisuutta ei esiinny, jos kaikilla on mahdollisuus elättää itsensä rehellisellä työllä. (Pajuoja 1986, 25.) Liberalismin myötä vankeja ja rikollisia kohdeltiin entistä ihmismäisemmin ja oikeudenmukaisemmin. Usko edistykseen ja yksityiseen yritteliäisyyteen toi vankeinhoitoon oikeudenmukaisuuden lisäksi utilitaristisia piirteitä. Vangit ja irtolaiset oli kasvatuksen avulla saatava ymmärtämään yritteliäisyyden ja työnteon merkitys. (Kallinen 1982, 8; Beccaria 1998, 41, 72.)

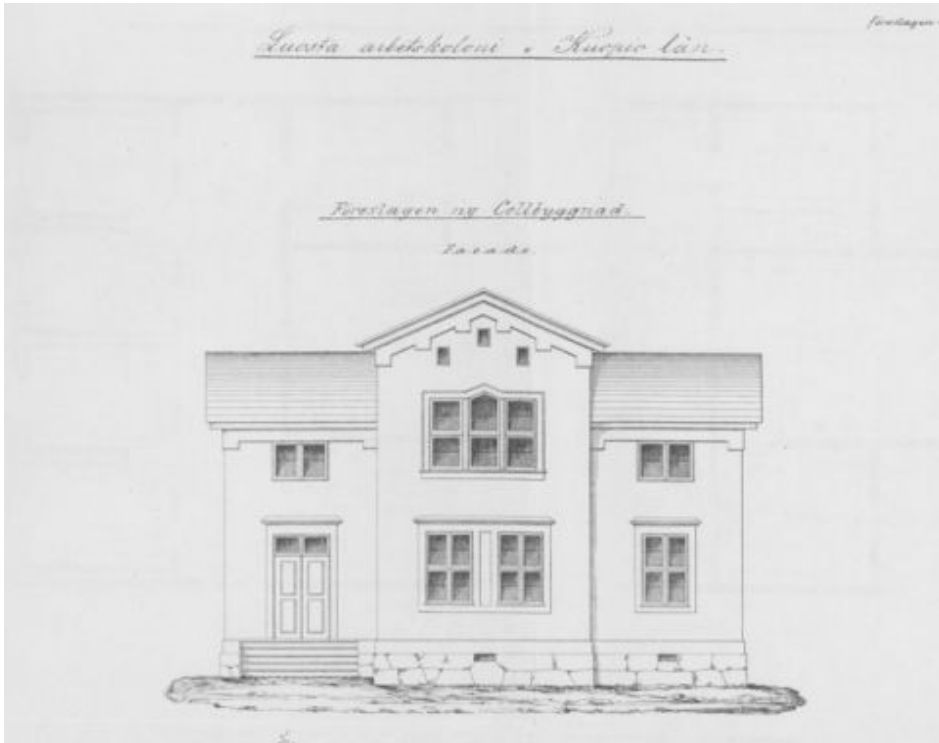
Kuopion läänin työkomppania suunniteltiin 80 vangille, mutta vuosien varrella vankimäärä vaihteli 24:n ja yli 200:n välillä. Laitokseen tuomittiin vuoden 1852 irtolaisasetuksen mukaisesti sellaisia miespuolisia henkilöitä, jotka tämän kaltaiseen työhön sopivat.[1] Sopivuus tarkoitti hyvää terveydentilaa ja fyysistä kuntoa, joka oli välttämättömyys raskaita töitä ajatellen. Toisaalta miesten oli oltava myös ahkeria ja hyvätapaisia, jotta heille voitaisiin opettaa käsitöitä ja jottei käyttäytymisongelmia syntyisi tässä tavallista vankilaa vapaamassa laitoksessa. Luostanlinnan tyypillinen vanki oli naimaton, 20–29-vuotias ja entiseltä ammatiltaan joko renki tai irtolainen. Tuomio oli saatu joko töistä karkaamisesta tai irtolaisuudesta. Passituksen oli antanut Kuopion tai Oulun läänin maaherra. (Alaraatikka 2004, 94–107.)

Laitoksen valvonta kuului Kuopion läänin kuvernöörille, joka huolehti toiminnasta yhdessä laitoksen johtokunnan kanssa. Komppaniaan palkattiin paikallisia virkamiehiä, kuten saarnaaja, lääkäri, sihteeri ja kirjanpitäjä. Varsinaiseen palveluskuntaan laskettiin kuuluvaksi päällysmies, vahtimestarit, vartijat ja työmestarit. (Ohjesääntö 1858.)

Työkomppanian vankien tehtävänä oli vanhojen viemäriojien (kuivatusojien) puhdistaminen ja uusien kaivaminen sekä muut sellaiset työt, joilla suot ja sammalikut saataisiin kuivatettua. Talvella vankeja opastettiin käsitöissä ja muissa hyödyllisissä tehtävissä, jotka voisivat parantaa heidän toimeentulomahdollisuuksiaan tulevaisuudessa. (Ohjesääntö 1858.) Ojien kaivuun lisäksi vangit sahasivat lautoja, tekivät tiiliä, kiskoivat päreitä ja polttivat tervaa. Osa tuotteista tuli komppanian tarpeita varten ja ylimääräiset myytiin. Vangit rakensivat uusia rakennuksia, muun muassa uuden leipomon, perkasivat Luostanjokea, raivasivat laitoksen ympärille peltomaata ja tekivät laitokselta yhdystien Kaavin ja Nurmeksen väliselle maantielle (Virtanen 1943, 129). Metsätyöt, halonhakkuu, tukin kaato ja muut puhdetyöt pitivät vangit kiireisinä talvisaikaankin (Niemelä 1982, 196).

Vankilassa kasvatusta, jonka päämääränä oli tuomitun parantaminen, pyrki pysyvään persoonallisuuden ja elämäntyylin muuttamiseen. Tiukka kuri, pienet käytöspalkkiot, säännöllinen päiväjärjestys, eristäminen ja kova työnteko olivat keinoja päämäärän saavuttamiseksi. Seuraavan vuosisadan behavioristisia termejä käyttäen ojenuslaitoksien kasvatuksessa

oli kyse käyttäytymisen ehdollistamisesta, jossa vangin toimintatavat muokattiin paremmin yhteiskuntaan sopiviksi. Persoonallisuudeltaan ja toimintatavoiltaan muuttuneen vangin uskottiin elävän samalla tavalla laitoksesta vapauduttuaan – siis nuhteettomana, ahkerasti työtä tekevänä ja säännöllisin elämäntavoin (Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 69).

Luostanlinnan uusi vankirakennus. Rakennukset, päärakennusta lukuunottamatta, purettiin työkomppanian lakkauttamisen jälkeen ja niistä rakennettiin Nurmekseen monta suurta taloa, jotka nykyisin ovat osa Puu-Nurmesta. (Lähde: Förelägen ny Cellbyggnad (bil. 59); 2-3. Luosta Arbetskoloni i Kuopio län. Oikeusministeriön vankeinhoitosaston kartat ja piirustukset Ia. 57/1. KA.)

Irtolaiset kasvatuksen kohteena: Progressiivisen menetelmän pääpiirteet

Irtolaiset joutuivat rangaistavaan elämäntilanteeseen tahtomattaan ja useat näistä joutuivat työ- ja ojennuslaitoksiin köyhyyden, asunnottomuuden tai epäsosiaalisen elämäntavan vuoksi. Tästä on vedetty johtopäätelmä, että vankeinhoidolla ja ihmisten eristämällä oli sosiaalihuollollinen funktio. Vankilat olivat sijoituspaikka köyhille ja monille mielisairaille, joille ei ollut tuohon aikaan riittävästi muita sijoituspaikkoja (Lappi-Seppälä 1982, 113). Tähän näkökohtaan on helppo yhtyä, vaikka vankeinhoidolla oli myös muita päämääriä.

Työlaitos vankien rankaisupaikkana perustui utilitaristiseen lähtökohtaan. Työstä katsottiin näet koituvan hyötyä niin yhteiskunnalle kuin laitoksiin määrätyille yksilöillekin. Yhtäältä työn rahallinen arvo vähensi vankilan kokonaiskustannuksia, toisaalta rangaistustaan kärsivät oppivat tekemään karttamaansa työtä, jos ei muuten niin pakolla. Kasvatustavoitteet olivat toissijaisia aina 1800-luvun alkuun saakka. Sitä ennen työ oli vapaudenmenetyks-

tä tärkeämpää ja vankeusaika oli sidottu esimerkiksi tehdyn työn määrään (Lappi-Seppälä 1982, 96).[2] Vankeinhoitoon sisältyvät kasvatukselliset tavoitteet kirjattiin virallisesti vuonna 1838, jolloin vankeinhoidon kehittämistä pohtineen komitean raportissa korostettiin työn teon merkitystä tärkeimpänä vankeinhoidollisena kasvatuskeinona. ”Jos miehet eivät ole alituisesti ahkerassa työntouhussa, tulevat työlaitokset muuten pian täyteen laisku-reita, jotka ovat oikein pyrkimässä niihin.” (Virtanen 1943, 92.)

Vankien käsittelyssä uskottiin parannuksen tehoon. Kasvatus perustui progressiiviseen menettelyyn, joka noudatti kolmea päälinjaa: eristämistä, progressiota ja kouluttamista. Nämä periaatteet näkyivät käytännössä kontrollointina ja palkitsemisena, mutta myös hengellisenä kasvatuksena ja ammattiopetuksen antamisena. Kasvatusperiaatteen toteuttaminen näkyi selvästi laitoksen jokapäiväisessä elämässä. Vankien päivärytmi, työ ja vapaa-aika, toteutettiin parannusta silmällä pitäen.

Rikollisen eristäminen oli progressiivisen kasvatusajatuksen mukaan yksi parantumista edistävä tekijä. Irtolaiset ja pikkurikolliset erotettiin niin sanotuista taparikollisista ja muista paatuneemmista rikollisista. Näin estettiin huonojen vaikutusten leviäminen mielenlaadultaan parempien joukkoon (Kallinen 1982, 18). Tavoitteena oli myös yhteiskunnan huono aineksen eristäminen normaaleista ihmisistä. Päämäärä näissä molemmissa oli sama, huonojen vaikutusten leviämisen ehkäisy. Irtolaisten elämäntapaa pidettiin normaalista poikkeavana ja siihen liitettiin laiskuus, juopottelu, kerjuu ja pahanteko. Eristäminen oli osa yhteiskunnan turvallisuuteen tähtäävää toimintaa. Kiertelevien irtolaislaumojen pelättiin aiheuttavan hankaluuksia paikkakunnilla, katsottiinhan jo irtolaiseksi ”ryhtymisen” olevan mielenosoitus yhteiskuntajärjestyksestä vastaan.[3] Lisäksi eristämisen tavoitteena oli ”rikoskumppaneiden” ja vanhan elämäntavan unohtaminen. Kun vanki menetti kosketuksen vanhaan elämäntapaan, parantumisen edellytykset olivat paremmat.

Eristämistä voi verrata samalle ajalle ominaiseen karkotukseen. Filantrooppiset ajatukset [4] puolsivat karkotuksen käyttöä vankeinhoitollossa. Karkotus vieraalle paikkakunnalle tai toiseen maahan, kuten Suomesta Siperiaan, antoi vangille paremmat edellytykset parantua, koska toisen kansan luonne ja elintavat poikkesivat totutusta (Kallinen 1982, 7). Syrjäisen sijaintinsa tähden Luostanlinnaa kutsuttiinkin ”pikkurikollisten Siperiaksi” (HS 15.9.1929/37). Ilmeisesti Rautavaaran takamaat tuntui sijoituspaikkana lähes yhtä karmaisevalta kuin Siperiakkin. Karkottaminen Luostanlinnaan vaikeutti karkaamisyrityksiä huomattavasti. Filantrooppisten ajatusten mukaan laitoksen arkipäivään kuuluvat uudet työt ja elintavat sekä laitoksen henkilökunta toivat terveen poikkeuksen vangin aikaisempaan elämään ja aikaansaivat muutoksen irtolaisen elintavoissa. Näin mahdollisuudet parantumiseen olivat paremmat kuin tavallisessa vankilassa. (Alaraatikka 2004, 40–44.)

Progressiojärjestelmän avulla kontrolloitiin, rangaistiin tai palkittiin vankien toimintaa. Hyvätapaisuudesta palkittiin vuokraamalla vanki yksityiselle maanviljelijälle, jolloin vanki pääsi ”siviiliin” työskentelemään. Laiskuus tai niskurointi lisäsi työmäärää, johon vaadittu aika vietiin vähäisistä vapaahetkistä. (Ohjesääntö 1858.) Komppania jaettiin toiminnan toisella vuosikymmenellä kolmeen eri luokkaan, jossa ylemmän luokan vangeilla oli paremmat oltavat ja kevyemmät työt. Hyvän käytöksen tai ahkeruuden perusteella vanki saatettiin ylentää parempaan luokkaan tai päinvastoin huonosta käyttäytymisestä ja laiskuudesta alentaa huonompaan luokkaan. Vangit jaettiin kolmeen eri taloon iän ja käytöksen perusteella niin, että nuoremmat miehet ja parhaimmin käyttäytyvät sijoitettiin yhteen, suurin piirtein hyvin käyttäytyvät toiseen ja pahimmat pukarit kolmanteen taloon (Ignatius 1930, 57).

Irtolaiset tuomittiin yleensä työlaitokseen epämääräiseksi ajaksi, mikä sopi hyvin yh-

teen progressiivisen järjestelmän kanssa. Vangin oli oltava laitoksessa vähintään puoli vuotta, tai niin kauan, kunnes sai työpaikan tai laitoksen johtaja katsoi parannuksen tapahtuneen. (Asetus 17.12.1839.) Toiminnan alussa työpaikan saamisesta pidettiin tarkkaa lukua, mutta työsaantimahdollisuuksien heikentyessä pelkkä parantuminen riitti vapauttamisen perusteeksi. Käytännössä vapautuminen oli progressiivinen palkkio hyvästä työstä ja käytöksestä. Epämääräinen vankeustuomio poistettiin käytöstä vuonna 1865, jolloin tämä palkkio menetettiin (Asetus 23.1.1865). Tämän kaltaisen tuomion kannustavuuteen ei enää uskottu, vaan sen uskottiin aiheuttavan karkaamisia vapautumisajan epäselvyyden vuoksi. Määräaikaisen tuomion uskottiinkin soveltuvan komppanian kasvatusperiaatteisiin paremmin kuin epämääräinen tuomio. (Prokuraattorin kertomus 1865, 80.)

Nykypuheessa kouluttamisella tarkoitetaan usein koulutaitoja, kuten esimerkiksi lukemista, laskemista ja kirjoittamista. Komppaniassa vierailut pappi pyrki harvoilla vierailukäynneillään opettamaan lukemista, mutta tosiasiaassa tämänkaltaisen opetus oli hyvin vähäistä. Jo lukutaidon osaavia kannustettiin taidon ylläpitoon kirjaston avulla, johon tilattiin *Tapiolehteä*. Kirjasto sisälsi myös ”jumalisia kirjoja” ja muutamia teoksia maantiedon ja Suomen historian alalta. (Ignatius 1930, 51; Prokuraattorin kertomus 1865, 79.) Suurimmaksi osaksi kirjaston käyttäjäkunta koostui laitoksen työntekijöistä, sillä vain harvat vangeista osasivat lukea.

Vankien kouluttaminen tähtäsi yhteiskuntakelpoisten kansalaisten kasvattamiseen, kuten kaikki muukin laitoksen parannustoiminta. Tuona aikana rikoksen, eli tässä tapauksessa irtolaisuuden, syynä pidettiin tietämättömyyttä. Koulunkäynti antoi vangeille tarpeellista tietoa ja ymmärrystä. (Kallinen 1982, 24.) Kaikkein parhaiten tätä tarkoitusta palveli laitoksessa järjestetty ammattiopetus, joka antoi vangeille sellaisia taitoja, joiden avulla mahdollisuus itsensä elättämiseen vapautumisen jälkeen parani huomattavasti (Ohjesääntö 1858). Kaikille vangeille ei ollut mahdollisuutta opettaa kokonaista ammattia, joten he oppivat tekemään tavallisia talousaskareita ja maanviljelystyötä, jotka normaalissa elämässä katsottiin välttämättömiksi. Laitoksessa pyrittiin vaikuttamaan myös vankien kehoon, minkä tähden vähäisellä vapaa-ajalla miehille annettiin mahdollisuus voimisteluun ja liikuntaan. Luostanlinna rakennettiin oma keilarata ja eräänlainen tanko voimisteluharjoituksia varten. (Ignatius 1930, 58.)

Hengellinen kasvatus näytteli tärkeää osaa koko tuon ajan yhteiskunnassa ja vankeinhoitojärjestelmässä. Uskonnon harjoittaminen oli vangin oikeus ja velvollisuus. Sielunhoidon avulla pyrittiin aikaansaamaan katumusta ja parannusta sekä kasvattamaan vankeja siiveellisiksi kansalaisiksi. (Krell 1871, 32.) Henkisellä huollolla pyrittiin myös vankien moraalin muuttamiseen. Kristinoppi oli moraalikasvatuksen lähtökohta. Komppanian sielunhoitoa kuitenkin laiminlyötiin, sillä noin kerran kuukaudessa vierailut Rautavaaran kappalainen ei ehtinyt paneutua henkilökohtaisiin keskusteluihin vankien kanssa ja sitä myötä katumuksen herättämiseen. (Alaraatikka 2004, 128.)

Vankien suorittama työ kasvatuksen lähtökohtana

Komppania pyrki rankaisemaan vankeja työllä, mutta toiminnalla oli myös syvempiä merkityksiä.[5] Työ ja arkipäivän pakotetut rutiinit olivat kasvattamisen keinoja, joilla houkutteltiin vankia parannukseen. Säännöllillä pyrittiin kontrolloimaan vankien toimintaa laitoksessa, mutta myös muokkaamaan vankien käyttäytymistä. Vankien suorittama työ oli säännöllisyyden ja järjestyksen perusta – se välitti vangille yhteiskunnan vallan muotoja ja ehkäisi levottomuutta (Foucault 2000 [1980], 330). Vankeinhoidossa uskottiin ulkoisen järjes-

tyksen muuttuvan myös sisäiseksi järjestykseksi. Säännöllisten elämäntapojen opettaminen kulki kaiken toiminnan perusajatuksena. Vartijat ja työmestarit toimivat oikeanlaisen elämäntavan malliesimerkkeinä (Krell 1871, 33, 54, 88).

Laitoksen päivärytmiä noudattivat vankien lisäksi kaikki siellä asuvat työntekijät. Valoisimpana vuodenaikana (huhti-lokakuussa) vangit herätettiin aamuneljältä. Työt alkoivat kello 5, mutta aamupala tarjottiin vasta kahdeksalta. Vangit saivat tällöin pitää tunnin tauon. Tämän jälkeen työt jatkuivat yhteen saakka, jolloin tarjottiin lounas. Työt lopuivat kahdeksalta illalla, ja vangit saivat illallisen. Nimenhuuto tapahtui kello 21, jonka yhteydessä vangit lausuiivat yhteisen iltarukouksen. Pimeämpänä vuodenaikana vangit saivat nukkua aamulla tunnin pitempään: herätys oli aamuviideltä. Työaika lyheni talvisin myös illan puolelta, joten työt lopuivat seitsemältä. Töitä tehtiin tähän tapaan maanantaista perjantaihin. Lauantaina työt lopetettiin jo iltapäivällä, jonka jälkeen lämmitettiin sauna. Vangit pesivät itsensä, vaatteensa ja tupansa. Sunnuntaina vietettiin vapaa-päivää, jolloin kaikkien terveiden vankien oli osallistuttava jumalanpalvelukseen. (Ohjesääntö 1858.)

Tarkat työajat olivat osa ankaraa kurinpittoa. Utilitaristisesta näkökulmasta katsottuna vankien aika oli täytettävä tehokkaasti työllä. Samalla välttyttiin vapaa-ajan ohjelman järjestämiseltä, sillä käytännössä joutoaikaa ei ollut laisinkaan. Laiskuus oli pahuuden juuri, ja siksi vankilassaoloaika oli täytettävä työllä. Vankien uskottiin joutilaana aikana miettävän karkaamiskeinoja ja uusien rikosten harjoittamista. Ankaran työpakon ja pitkän työpäivän avulla laitos viestitti kansalle, että komppanian tarkoitus oli paitsi parantaa, myös rangaista; laitoksen tuli maineellaan pelottaa irtolaiset työn hakuun. (Alaraatikka 2004, 60.)

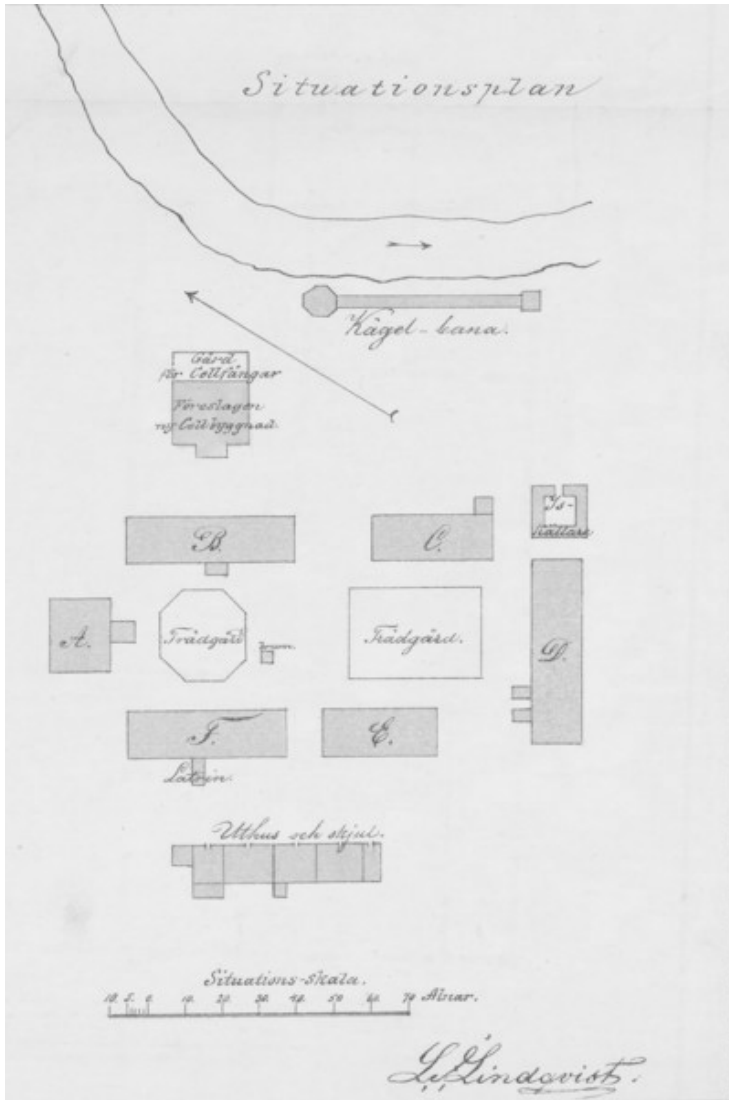
Huolimatta vankilassa teetetyn työn pakollisuudesta tehtävien jaossa otettiin vankien henkilökohtaiset taipumukset, taidot ja tulevaisuuden työmahdollisuudet huomioon. Heiveröisiä tai kynänvarteen kykeneviä miehiä ei saanut asettaa liian raskaaseen työhön. Jos mahdollista, käsityötä taitavien oli saatava ammattiaan vastaavaa työtä. (Ohjesääntö 1858.) Läänien kuvernöörit olivat saaneet ohjeistuksen, jonka mukaan raskaaseen työhön kykenemättömiä miehiä ei saanut Luostanlinnaa lähettää [6].

Luostaan lähetettyjen vankien ammattitaito oli vähäistä ja niinpä heille annettiin ammattiopetusta, joka antaisi heille vapautumisen jälkeen paremman mahdollisuuden rehelliiseen elantoon ja tekisi heistä haluttuja työntekijöitä. Opettajiksi palkattiin seppä, suutari ja puusepän työt hallitseva työmestari. Ammattiopetus tehosti vankilan työtoimintaa, ja opetuksen kustannuksia peitettiin valmistettujen tuotteiden myynnillä. Oppilaat valmistivat pajoissaan hyödyllisiä käsitöitä, joita myytiin yksityisten ostajien lisäksi muille valtion laitoksille. Luostanlinna toimitti tuotteitaan ainakin Kuopion ja Vaasan lääninvankiloille. [7]

Ammattiopetusmalli edusti uutta suuntaa vankeinhoidossa ja osoitti, miten irtolaisten vapautumista haluttiin tukea uusien taitojen ja opetuksen avulla. Samalla vastattiin irtolaisten kohtelun saamaan kritiikkiin. Osa kansasta näki irtolaiset työttöminä, jotka olivat joutu-neet ahtaalle vasten tahtoaan. Esimerkiksi J. V. Snellman kuului ryhmään, joka ajoi irtolaisasetusten lieventämistä. Hänen mielestään irtolais- ja köyhyysongelman korjaamiseksi oli perustettava kouluja ja kirkkoja. Työpakkoa vastustettiin ja haluttiin antaa tilaisuuksia kannattavaan työhön ja mahdollisuuksia tulevaisuuden luomiseen. Luostanlinnan toiminnan odotettiin vastaavan näihin odotuksiin. (Snellman 1929, 130, 450.)

Vankien tulevaisuuden helpottamiseksi heille maksettiin palkkaa, joka oli kesäisin keskimäärin 1 markka ja talvisin 72 penniä päivässä. Palkka vaihteli sen mukaan, katsottiinko työntekijä ”huonompain tahi parempain luokkaan”. Samasta työstä ei siis maksettu samaa palkkaa, vaan laiskasti tai hitaasti suoritetusta työstä sai vähemmän. (Prokuraattorin kertomus 1865, 78.) Oli myös töitä, joiden tekemisestä ei maksettu: miehet joutuivat tekemään taloustöitä kukin vuorollaan ilmaiseksi. Palkka ei sellaisenaan jäänyt vangeille käteen, vaan

palkasta vähennettiin 48 penniä päivässä ruoka- ja 16 penniä vaatetusmenoina (Virtanen 1943, 129).[8]

Luostanlinnan asemapiirustus. A. Päärakennus. B. Vankirakennus. C. Pesutupa. D. Lasaretti ja keittiö. E. Verstas. F. Talli ja kasakoiden kasarmi. Rakennukset sijoitettiin siten, että saatiin suojaisa sisäpiha. Joenvarressa sijaitsi keilarata. Päärakennus alkuperäisine hirsineen toimii nykyisin vapaa-ajan asuntona vanhalla paikallaan Ylä-Luostan kylässä, Rautavaaralla. (Lähde: Luosta Arbets-koloni belägen i Kuopio län (bil. 59); 2-3. Luosta Arbets-koloni i Kuopio län. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston kartat ja piirustukset Ia. 57:/1. KA.)

Vankeja houkuteltiin parannukseen palkan avulla, sillä hyvä käytös ja ahkera työnteko lisäsi sen määrää. Hyvä vanki sai osan rahasta käytettäväksi jo vankeusaikana ja mahdollisuuden hankkia muun muassa purutupakkaa. Laitoksen johtokunta suositteli, että töitä teetäisiin mahdollisimman paljon urakkatyypisesti, sillä sen uskottiin rohkaisevan paremmin ahkeraan työntekoon kuin tavallinen päiväpalkka. Toisaalta näin pystyttiin kontrolloimaan laiskuutta paremmin, sillä laiskuus tai huonotapaisuus aiheutti vangille työpalkan menetyksen. (Ohjesääntö 1858.) Ennen käytösluokittelua Luostassa vangit jaettiin kahteen eri palkkaluokkaan, joiden perusteena oli yksinkertaisesti työn määrä ja laatu. Raskaasta ja ahkerasta työnteosta sai enemmän palkkaa kuin kevyemmästä. (Prokuraattorin kertomus 1865, 78.)

Laitoksen alkuaikoina kävi usein niin, ettei työntekijän tekemä työ korvannut edes elatus- ja vaatekustannuksia. Tällöin työntekijä jäi velkaa kruunulle ja laitoksessa oloaika piteini. Taitamattomuus ja laiskuus olivat useimmiten velan aiheuttajina, mutta myös karkurit joutuivat korvaamaan kiinniottamisestaan aiheutuneet kustannukset. Sairaat sen sijaan saivat sairaspäiviensä kulut anteeksi. (Prokuraattorin kertomus 1865, 78.) Perheellinen vanki sai lähettää osan rahasta kotipaikkakunnalleen jo etukäteen, joten perheen asemaa ei suinkaan haluttu vankeudella ainakaan huonontaa. Palkka pyrittiin pitämään sen verran pienenä, ettei se rohkaissut laitokseen palaamiseen, mutta sen verran suurena, jotta kovaa työtä tekevä sai mukkean rahasumman taskussaan vapauteen vietäväksi (Pajuoja 1993, 43–44).

Utilitarististen näkökohtien mukaan moraalisen käyttäytymisen ohjenuorana on hyöty ja periaatteiden arvon määrää se, onko niistä hyötyä yksilölle tai yhteisölle. Vankeinhoidossa hyödyn oli langettava sekä vangille että valtiolle. Lisäksi hyötynäkökohdat koskivat taloudellisten lisäksi ei-taloudellisia tuottoja. Luostanlinna hyödytti valtiota pyrkimällä luomaan yleistä turvallisuutta ja järjestystä, kun vaaralliseksi katsotut henkilöt suljettiin laitoksiin ja poikkeavuuden leviäminen estettiin. Samalla irtolaiset hyötyivät parantuessaan ja oppiessaan työntekoa. Vaikka vangeille maksettiin pientä palkkaa, taloudellisen tuoton keräsi kuitenkin valtio sille tehdyn työn muodossa. (Alaraatikka 2004, 41.)

”Wikapäiden” rankaiseminen – kurinpito ja järjestyshäiriöt Luostanlinnassa

Laitokseen saapuessaan vanki joutui ensin välskärin tarkastukseen. Tämän jälkeen vanki vietiin johtajan puheille, joka antoi vangista nimikirjaan arvosanan, kuten oikukas tai hyvätapainen. Johtaja luovutti vangin vahtimestarille, joka toimitti vangin kylpyyn, leikkasi hänen hiuksensa ja antoi henkilökohtaisten vaatteiden tilalle puhtaat vankilan vaatteet. Vangin omat vaatteet vietiin pestäväksi ja säilöön hänen muiden henkilökohtaisten tavaroidensa joukkoon. Tavarat annettiin vangille takaisin vapautumisen yhteydessä. (Ohjesääntö 1858.)

Työvankien oli noudatettava järjestyssääntöjä rangaistuksen uhalla sekä tehtävä työtä kykyjensä mukaan, mutta ahkerasti. ”Kovalla edesvastauksella” kiellettiin muun muassa tehdyillä rikoksilla leuhkiminen, kiroaminen, kevytmielisten puheiden pitäminen ja tappele. Pelaaminen, tupakanpolto ja alkoholin käyttö olivat rangaistavia tekoja. Laitosta ja työntekijöitä kohtaan oli osoitettava kuuliaisuutta ja kunnioitusta sekä sanoilla että käytöksellä. Näin pyrittiin turvaamaan rauhanomainen työnteko ja siten myös tehokkuuden säilyminen. Jos vanki rikkoi sääntöjä, rangaistiin ”vikapäitä annetun varoituksen jälkeen, vapaitten hetkein missaamisella [– –] taikka vankiudella pimiässä huoneessa kolmesta kahdeksaan päivään, taikka kepinlyönneillä” (Asetus 17.12.1839).

Työ- ja ojenuslaitoksille annettu ohjesääntö korostaa kasvatuksen asemaa työntekijöiden roolia ja työtehtäviä määriteltessään: ”On muistettava että laitos tarkoittaa harhaantu-

neiten, eksytettyin ihmisten parantamista, ja että tämä pikemmin voitetaan opettamalla, neuvomalla ja sovulla, kuin ylöllisellä kovuudella” (Asetus 17.12.1839). Järjestyssäätörikomuksista annetut ruumiinrangaistukset olivat toissijainen kasvatukseen.

Vankeinhoidossa uskonto oli yksi auktoriteetin hallintakeino, jonka ajateltiin lisäävän ylempien kunnioitusta. Luostanlinnassa tämä tarkoitti vankilan johtajan ja muiden työntekijöiden kunnioittamista ja tottelemista. Laajemmin katsottuna auktoriteetilla tarkoitetaan myös yhteiskunnan järjestyksen ja sen valvojen kunnioittamista. Hengellinen kasvatus ja Jumalan pelko täydensivät kurinpittoa, joka ainakin jossain määrin oli vanhan sotilasorganisaation peruja, sillä kurinpito oli työ- ja ojenuslaitoksissa ankarampaa kuin tavallisissa vankiloissa (Letto-Vanamo & Ylikangas 1981, 71). Ankara kuri oli keino totuttaa hoidokkeja säännölliseen elämänrytmiin, mutta toisaalta se liittyi rangaistuspakeroon. Järjestyksellä saavutettiin rangaistuksen tarkoitus ja ehkäistiin karkaamisia. Järjestyksirikkomukset oli sanktioitu joko rangaistuksin tai saatujen palkkioiden menettämällä. Fyysisten rangaistusten uskottiin olevan paras keino järjestyksen ylläpitämiseen, sillä ne pelottivat ja myös rohkaisivat kunnolliseen käytökseen (Kallinen 1982, 67–68).

Sääntöjen rikkomisesta tai karkaamisesta saadut rangaistukset koskivat niin kehoa kuin psyykeä. Kova rangaistus oli ikään kuin ennaltaehkäisevä, sillä se sai pelottavan vaikutuksen avulla noudattamaan sääntöjä. Samalla vangit motivoituisivat parantumiseen, eikä paluu laitokseen kiinnostaisi. Kurinpitovankilausten määrä vaihteli johtajan ankaruuden ja hoidokkien pahantapaisuuden mukaan. Keskimäärin rangaistuksia annettiin joka viidennelle vangille, mutta vuonna 1864 joka toista vankia rangaistiin. Tällöin laitoksessa oli yhteensä 36 vankia, joille jaettiin 18 rangaistusta. Rangaistuksien syyksi mainittiin karkaaminen (2 tapausta), tappelu (3), näpistys (1), tupakanpolto (7), tottelemattomuus (2) ja laiskuus (3). (Työkomppanian työpäiväkirjat 1860–1870.)

Kaikki vangit eivät kasvatuksesta huolimatta ojentuneet. Johtaja ja johtokunta lähettivätkin osan vangeista jonkin rikkeen vuoksi lääninvankilaan. Muun muassa irtolaisuudesta tuomittu kangasalalainen Frans Helin lähetettiin vuonna 1873 Kuopion vankilaan toimenpiteitä varten. Helin oli yrittänyt karkaamista toistamiseen, minkä tähden miehen parantumisyrietykset katsottiin turhiksi. Kolmatta mahdollisuutta ei miehelle annettu.[9] Kasvatus oli kuitenkin ensisijainen toimenpide ja kurittamista käytettiin vain pakon sanelemana (Krell 1871, 30).

Laitoksesta vapautuminen ja sen ongelmat

Työlaitoksesta vapautumisen jälkeen vangeilla oli vaikeuksia sopeutua normaaliin arkielämään. Vapautetut palautettiin takaisin omille kotipaikkakunnilleen, jossa ennakkoluulot entistä vankia kohtaan olivat voimakkaita. Lisäksi asunnon tai työn etsiminen oli vaikeaa. Laitoksen johtaja halusikin jo vuonna 1873 kiinnittää enemmän huomiota vapautuneiden vankien kohteluun. ”Kun vapautetuista useat asuvat kaukana muualla ei parantumista voi arvioida, mutta täällä on kaikkemme tehty. Toivon, että heitä kotipaikkakunnillaan kohdellaan muinakin kuin kiertelijöinä ja juuri vapautuneina ojentolaisina.”[10]

Komppaniassa vietetyn ajan tuli valmistaa vankia vapauteen ja normaaliin yhteiskuntaelämään. Johtokunnan ja laitoksen johtajan oli etsittävä työtä vapautuville ja käytävä kirjevaihtoa paikallisten viranomaisten kanssa (Asetus 17.12.1839). Tämä päti erityisesti vankeihin, jotka viettivät laitoksessa epämääräistä aikaa, olihan vangingin saatava työpaikka ennen vapautumista. Käytäntö pyrki siis turvaamaan osaltaan pikaisen vapautumisen ja työpaikan saamisen ja sitä myötä laillisen suojeluksen hankkimisen. (Ohjesääntö 1858.) Luostasta vapautuvien nimet annettiin julkisuuteen luettelona ”niistä suojattomista hengistä

Kuopion läänin työkompaniassa, joita asianomaisille vuosipalvelukseen irti annetaan”. Luettelossa ilmoitettiin vapautuneen ikä, entinen ammatti, tuomion pituus ja työntekoon liittyvät ominaisuudet, kuten terveydentila, käytös ja taidot.[11] Luostan alkuaikoina vangeille löytyi töitä, mutta mitä kauemmin laitoksen toiminta jatkui, sitä huonommin niitä oli tarjolla. Useimmiten vapautuneita vankeja palkkasivat rautavaaralaiset tai vangin kotipaikkakunnan talolliset.

Vallitsevan ajattelutavan mukaisesti lainrikkoajat eivät vankeusaikansa ansiosta saaneet päästä lainkuuliaisia parempaan asemaan. Irtolaisiin kohdistetuilla toimenpiteillä ei ollut tarkoitus antaa vapautuneille vangeille välineitä sosiaaliseen nousuun, vaan edistää yhteiskunnan turvallisuutta, taloutta ja hyväosaisten asemaa. Luostassa haluttiin opettaa työntekoa, tapoja ja ammatteja, mutta vankeus ei saanut olla palkinto, eivätkä vapautuneet saaneet hyötyä vankeusajastaan tai rikoksestaan työmarkkinoilla (Pajuoja 1993, 49). Täten laitoksessa annettu kasvatus loi ristiriitaisia paineita vapautetuille vangeille. Paluu laitokseen ei ollut suotavaa, sillä olisihan se ollut merkki epäonnistuneesta kasvatuksesta. Jos kasvatus onnistui, laitoksesta vapautui siveellinen, ammattitaitoinen ja ahkera työmies, siis yhteiskunnan hyödyllinen jäsen.

Kansalaisten toivottiin omalta osaltaan auttavan vapautuneita vankeja. Vuonna 1861 Uudenmaan läänin kuvernööri kehotti ”kristillisellä osanotolla kohtelevaan semmoisia lainrikkojia eli rikoksenalaisia, jotka jo ovat rikoksensa kansakunnallisjärjestystä vastaan sovittaneet, ja auttamaan heitä, vankeudesta irtipäästettyä, työansioon, niin että voivat saada rehellisen elatuksensa, eivätkä rikoksiin jälleen lankeisi” (SJS 17.10.1861/79). Vapautumiseen ja vapaudessa elämisen helpottamiseen tähtäävistä toimenpiteistä huolimatta noin kolmasosa vangeista tuomittiin Luostanlinnaan uudelleen ja lähes poikkeuksetta tuomion syynä oli irtolaisuus. Vapautunut vanki ei siis ollut puolen vuoden kuluessa löytänyt itselleen työpaikkaa. Osa taas syöllistyi varastamiseen tai tappeluihin.

Kaksi vuosikymmentä irtolaisten kasvattajana: Kokeilun lakkauttaminen

Luostanlinna lakkautettiin vuonna 1880 osana vankeinhoitoreformia, joka pyrki muuttamaan vankilat yksittäissellijärjestelmään. Työlaitoksien vähentämiseen vaikuttivat myös taloudelliset syyt. Pakkotyön organisointi tuli kalliimmaksi kuin saman työn teettäminen vapaalla työvoimalla (Kekkonen & Ylikangas 1982, 29). Kronoborgin työlaitos lakkautettiin jo vuonna 1869, Turun kehruuhuone 1881 ja Viipurin ojennuslaitos 1883 (Kallinen 1982, 34–37). Samalla vangin parantamiseen tähtäävät periaatteet otettiin uudelleenarvioinnin kohteeksi. Tällöin todettiin, etteivät vangit parantuneet vankiloissa tai työlaitoksissa ja rikoksen uusijoiden määrä oli suuri.

Myös komppanian johto koki kasvatustulosten arvioinnin hankalaksi. Joihinkin kasvatuksella ei ollut minkäänlaista tehoa, kun taas osa käyttäytyi moitteettomasti Luostanlinnassa, mutta silti heidät saatettiin tuomita takaisin jo puolen vuoden kuluttua. Vankien käyttäytymistä siviilissä ei laitoksesta käsin voitu seurata. Laitoksen johto epäilikin kotipaikkakuntien kohtelevan ojennuslaitoksesta palaavaa liian ankarasti. Luostanlinnan antamassa kasvatuksessa ei nähty niinkään korjaamisen tarvetta [12]. Vankeinhoitoreformin yhteydessä ryhdyttiin purkamaan progressiivijärjestelmää. Sitä pidettiin kaavamaisena ja utopistisena, eikä uskonnon merkitystä kasvatuksessa saatu uudistuksista huolimatta sille kuuluvalla paikalla. Hengellisen työn epäonnistuminen vaikutti myös Luostanlinnan kasvatustoiminnan arviointiin ja laitoksen lakkauttamiseen. (Alaraatikka 2004, 128.) Jatkossa vankeinhoidon tarkoituksena nähtiin parannuksen sijasta rikoksen sovittaminen. Yhteiskunnan hyödylliseksi jäseneksi palauttamisen oli tapahduttava vasta sen jälkeen, kun vanki oli saanut tuta

rangaistuksen kauheuden (Pajuja 1986, 35–36).

Voimassaoleva irtolaisasetus oli muuttunut vanhanaikaiseksi ja ristiriitaiseksi liberalisoituvan elinkeinolainsäädännön kanssa. Varsinainen esitys uudesta laista annettiin vuonna 1877, vaikka se hyväksyttiin vilkkaan keskustelun jälkeen vasta vuonna 1883. Lainmuutos oli huomattava ja edusti täysin uudenlaista linjaa. Irtolaisongelmaan ei puututtu, vaan tuomitsemisen ja varoittamisen sijasta neuvottiin ja lievennettiin omassa kunnassa kiertelevien irtolaisten kohtelua (Nygård 1998, 37–39).

Uuden lain odotettiin vähentävän rajusti irtolaisten määrää. Luostanlinnan johtokunta päättikin jo vuonna 1877 lopettaa lähipeltojen vuokraamisen ja siementen ostamisen, koska laitoksen jatko oli epävarmaa.[13] Vankilareformin yhteydessä oli tarkoitus muodostaa Lappeenrannan työvankilasta yleinen keskusvankila koko maan irtolaisille. Entistä lievempi irtolaisasetus piti huolta siitä, että kaikki tuomitut mahtuivat kyseiseen työvankilaan. Lappeenrannassa pyrittiin antamaan paranemiseen tähtäävää kasvatusta kuten Luostanlinnassaakin. Sinne suunniteltiin kuitenkin uudenlaisia toimenpiteitä ja siten odotettiin myös parempia tuloksia (Juvelius 1898, 45–46).

Käytettiinkö kasvatus- ja parannustavoitteita fraaseina, jotka käytännössä heti unohdettiin? Kuopion läänin työkomppania oli aikanaan huomattava sosiaali- ja kriminaalipoliittinen kokeilu, jonka tuloksia vankeinhoitoa suunnittelevat tahot seurasivat tarkkaan. Kahdenkymmenen toimintavuoden aikana laitoksessa kasvatettiin noin 900 vankia, joista kolmasosa muutti tapansa ja oppi uuden ammatin, kolmasosa palasi takaisin ja kolmasosalle komppanialla oli enemmänkin säilyttävä kuin parantava vaikutus.

Vankeinhoidon näkökulmasta tarkasteluna Luostanlinna osoitti, ettei tällainen laitos pysty estämään uusintarikollisuutta saati aikaansaamaan pysyviä kasvatustuloksia. Lisäksi katsottiin, ettei laitos ollut tarpeeksi ankara rikoksentekeijöille. Myöhemmin suojelukasvatuksen hengessä perustetuissa kasvatustuloksissa noudatettiin samankaltaista kasvatustapaa kuin Luostanlinnassa, vaikka progressiivisen menettelyn periaatteista tingittiinkin. [14] Suojelukasvatus pyrki rankaisemaan jo tehdyistä teoista, mutta myös ehkäisemään tulevia. Tämän vuoksi kasvatustulokseen sijoitettiin pahantapaisia, jotka olivat potentiaalisesti vaarallisia yhteiskunnalle mutta joiden luonne näyttäytyi vasta alkutekijöissään ikään kuin rikollisuuden oireena. Kasvatustulokseen tuomitseminen ei edellyttänytkaan varsinaista lain rikkomista, vaan rikollisten taipumusten omaaminen tai kunnialliseksi tunnetun henkilön, kuten papin tai opettajan, lausunto riitti laitokseen lähettämiseen. (Ojakangas 1993, 31–32.) Pahantapaisuuden ehkäisyssä ja rankaisussa voikin nähdä samoja piirteitä kuin irtolaiskysymyksessä. Kummankaan kohderyhmä ei saanut oikeudenkäyntiä ja siten puolustaa omaa asiaansa. Molemmista käytettiin epämääräistä tuomiota, joka lisäsi ihmisen ahdistusta ja antoi kontrolloivalle taholle mahdollisuuden mielivaltaan.

Kuopion läänin työkomppania lakkautettiin, kun toivottuja tuloksia ei syntynyt. Kokeilu tuotti myös epätoivottuja tuloksia, kuten karkaamisia ja uusintarikollisuutta. Kyse ei ole kuitenkaan siitä, että epäonnistuminen olisi ollut nimenomaan Luostanlinnan syytä. Pikemminkin ongelmana oli koko 1800-luvulla levittäytynyt vankilajärjestelmä, sillä samoja periaatteita toteutettiin noihin aikoihin ja myöhemmin muissakin vankiloissa ja laitoksissa. (Laine 1991, 61.) Tulosten ja kasvatustavoitteiden välisestä ristiriidasta huolimatta kasvatustoimia yritettiin toimeenpanna niin Luostanlinnassa kuin vankeinhoidossa yleisemmin.

Mitä Luostanlinnan toiminta kertoo aikansa yhteiskunnasta? Komppanian toiminnan voi lukea osaksi aikakaudelle ominaista kasvatuksellista optimismia, jota leimaa usko erilaisten laitosten mahdollisuuksiin ohjata ihmisiä parempaan suuntaan. Laitostamisen ”muo-

ti” näkyi myös vuonna 1860 annetussa ehdotuksessa Suomen kansakoulutoimesta, jossa Uno Cygnaeus esitti kansakoulun toimivan sisäoppilaitosperiaatteella. Laitosmaisuu- den lisäksi myös muita suljettujen laitosten toimintatapoja haluttiin käytettävän kansakouluissa. Cygnaeus antoi työkasvatukselle keskeisen aseman paitsi oppilaiden siveellisessä kasvatta- misessa myös kansakunnan aineellisen hyvinvoinnin kohottamisessa. Myös uskonto ja kuri saivat keskeisen sijan osana kouluopetusta. (Cygnaeus 1910, 26–34, 300–301.) Suljettujen laitosten määrä lisääntyi 1800-luvun lopulla nopeasti erityiskoulujen, kasvatustaitosten, köyhäin- ja vaivaishuoneiden sekä mielisairaaloitten yleistyttyä.

Luostanlinnan toimintaperiaatteet otettiin uudelleen keskustelun kohteeksi 1920–1940- luvuilla, jolloin työvankila- ja suovankilatoiminta päätettiin aloittaa uudelleen. Tällöin työ- siirtolatoiminta rakennettiin oletukselle, että pelkkä vapaudenmenetyksellä oli jo riittävä ran- gaistus. Ne asiat, jotka olivat epäonnistuneet aikaisemmissa kokeiluissa, kuten Luostanlin- nassa, poistettiin. Sitä vastoin sellaiset käytänteet, jotka oli todettu onnistuneiksi, jätettiin myös tuleviin työ- ja avolaitoskokeiluihin. Kolmen 1930-luvulla perustetun työvankilan toimintaperiaatteet olivat samankaltaiset kuin Luostanlinnankin, jopa progressiivinen hoito- menetelmä otettiin uudelleen käyttöön. Sijoitetut vangit olivat irtolaisia ja väkijuomalain- rikkojia. Toiminnan kerrotaan olleen tuloksellista. (Keiskander 1985, 8, 20, 24.) Työvanki- latoiminta, jota 1900-luvun puolella toteutettiin, antoi samalla epäsuoran tunnustuksen Luostanlinnan toiminnalle. Laitoksen toimintaperiaatteita pidettiin kaikesta huolimatta jär- kevinä ja uuden kokeilun arvoisina. Luostanlinnan epäonnistuminen näyttääkin liittyneen lähinnä periaatteiden toteuttamiseen, ei alkuperäisiin tavoitteisiin.

Viitteet

- [1] Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkompanian järjestämisestä 24.10.1859. KKK 68/1866. KA.
- [2] Vuonna 1993 annetussa Turun kehruhuoneen ohjesäännössä yhtä vankeusvuotta vasta- si 900 vyyhteä lankaa – mitä nopeammin sai työn tehtyä, sitä nopeammin vapautui. Lappi- Seppälä 1982, 96.
- [3] Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858. KKK 206/1858. KA.
- [4] Filantropian harrastamiselle antoi pontta eri puolilla Eurooppaa virinnyt keskustelu so- siaalisista kysymyksistä. Suomalainen vankeinhoito imi hyvin vähän vaikutteita filantropias- ta ja siitä tuli vain köyhäinhoidon välitön ensiapu. Vankeinhoidossa utilitaristinen vastineen haku katsottiin välttämättömäksi. Alaraatikka 2004, 42.
- [5] Luostanlinnan toimintaperiaatteet sopivat myös Erving Goffmanin (1969) määrittelemi- in totaalisen laitoksen periaatteisiin, joiden mukaan yhteiskunnan laitosten kuten työsiirtoloi- den, mielisairaaloitten ja vankiloitten maailmaa yhdistävät tietyt seikat erilaisista tavoitteista huolimatta. Laitokset määräävät asukkaidensa elämästä totaalisesti ja riistävät ihmiseltä yk- silöllisen minuuden sekä tasapäistävät - kohtelevat kaikkia homogeenisesti. Alaraatikka 2002, 14–15, 31–32.
- [6] Till Hans Kejsersliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisio- nell fängelsereform, 100–101. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.
- [7] N:o 96 kirjekonseptit 1861 ja n:o 103 kirjekonseptit 1876. Kirjekonseptit 1860–1879. Kuopion läänin työkompania. Kuopion lääninvankila. JoMA.
- [8] Maataloustyöläismiehen keskimääräinen päiväpalkka ”talon ruuassa” oli vuonna 1878 kesällä 65 penniä ja talvella 1,29 markkaa (Vattula 1983, 407). Luostanlinnan työstä käteen

jäävä palkkio oli selvästi pienempi, mutta siitä huolimatta parhaimmat keräsivät vankeusajanaan yli 200 markan säästöt. Till Hans Kejslerliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelsereform, 106. Vankilauudistuskomitea 1865–1866. KA.

[9] Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

[10] Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

[11] Kirjekonseptit 1864. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

[12] Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

[13] Kirjekonseptit 18.3.1877. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880. Kuopion lääninkonttorin arkisto. JoMA.

[14] Vuodesta 1891 alkaen perustetut uudet kasvatuslaitokset sijoitettiin hallinnollisesti vankeinhoidon yllihallitukselle. Pulma & Turpeinen 1987, 106.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA)

Kuopion lääninkonttorin arkisto.

Berättelse om arbets- och korrektions anstalten å Luosta tillstånd år 1873. Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning.

Förteckningar öfver personer som varit inskrifna vid Luosta arbets- och korrektionsinrektion 1860–1873.

Handlingar hörande till Luosta arbets- och korrektionsinrättning, Luostanlinnan kirjekonseptit 1859–1880.

Kuopion lääninvankilan arkisto.

Kirjekonseptit 1860–1879.

Työkompanian työpäiväkirjat 1860–1870.

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kenraalikuvernöörin kanslia. KKK.

Keisarin kirje Kuopion läänin kuvernöörille työkompanian järjestämisestä 24.10.1859. 68/1866.

Mikkelin kuvernöörin kirje Kenraalikuvernöörille 12.10.1858. 206/1858.

Ohjesääntö 1858. 206/1858. Reglor för Kuopio Läns Arbetskompani.

Till Hans Kejslerliga Majestät från Kommitterade för uppgörande af förslag till en provisionell fängelsereform. Vankilauudistuskomitea 1865–1866.

Painetut lähteet

Asetukset

Asetus 17.12.1839. Armollinen Reglementti Työ- ja Ojennus-huoneille Suomessa 17.12.1839. Kejslerliga Förordningar för åren 1838–9.

Asetus 23.1.1865. Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. Finlands Författnings-Samling 1865 n:o 1.

Asiakirjajulkaisut

Prokuraattorin kertomus 1865: Keisarillisessa Suomen senaatissa olevan prokuraattorin kertomus maassa tekemän virkamatkan johdosta kesällä vuonna 1865. Helsinki 1866.

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat (HS) 15.9.1929, viikkoliite 37. Toivanen, Emil. Luostanlinnan rauniot ja muistot.

Suomen Julkisia Sanomia (SJS) 1858, 1861–1862

Kirjallisuus

Alaraatikka, Päivi 2002. Lutikkalinna ja pikkurikollisten Siperia. Kuopion läänin työkompanian toiminta 1859–1880. Julkaisematon Suomen historian pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto.

Alaraatikka, Päivi 2004. Yleinen työ ja kasvatus irtolaisongelmaa ratkaisemassa. Luostanlinnan vankilakokeilu 1859–1880. Julkaisematon Suomen historian lisensiaattitutkimus. Joensuun Yliopisto.

Beccaria, Cesare 1998. Rikoksesta ja rangaistuksesta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 8/98. Helsinki: Edita.

Christie, Nils 1993. Kohti vankileirien saaristoa? Rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa. (suom. Tea Berndtson) Helsinki: Hanki ja jää.

Cohen, Stanley 1985. Visions of social control. Crime, punishment and classification. Cambridge: Polity Press.

Cygnaeus, Uno 1910. Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Toim. Lönnbeck, Gustaf. F. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Emsley, Clive 1996. Crime and Society in England 1750–1900. Themes in British Social History. New York: Longman.

Foucault, Michel 2000 [1980]. Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.

Garland, David 1985. Punishment and Welfare. A History of Penal Strategies. Aldershot: Gover Publishing.

Häkkinen, Antti & Tervonen Miika 2005. Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Häkkinen, Antti, Pulma, Panu & Tervonen, Miika (toim.), Vieraat kulkijat – Tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Helsinki: SKS, 7–36.

Ignatius, Gustaf 1930. Luostanlinna. Teoksessa Aarni V. Kuopion isänmaallisen seuran toimituksia. Kuopio: Osakeyhtiö Kuopion uusi kirjapaino, 42–63.

Juntunen, Alpo 1983. Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa. Suomen vankeinhoidon historiaa, osa III. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.

Juvelius, V. O. 1898. Piirteitä yleisen työn täytäntöönpanosta Suomessa. Suomen vankeinhoitomiesten yhdistyksen muistiinpanoja XI. Turku: Fångvårdsmannaföreningens i Finland Meddelanden, 30–48.

Kallinen, Raija 1982. Kasvatusta ja keskitystä. Vankeinhoitolaitos autonomian ajan jälkipuoliskolla. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 10. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.

Keiskander, Pauli 1985. Pelson keskusvankilan historiikki. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.

Kekkonen, Jukka & Ylikangas, Heikki 1982. Vapausrangaistuksen valtakausi. Nykyisen seuraamusjärjestelmän historiallinen tausta. Helsingin yliopiston oikeuden yleistieteiden

- laitos.
- Koskivirta, Anu 2001. ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Krell, Aleksander 1871. Kasvatus-opillisia kirjeitä rangaistuslaitosten Wirkamiehille ja palvelioille. Suomen Wankius-yhdistyksen toimituksia. Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino.
- Laine, Matti 1991. Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Juva: Tietosanomama.
- Lappi-Seppälä, Tapio 1982. Teilipyörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 9. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.
- Letto-Vanamo, Pia & Ylikangas Heikki 1981. Hajapiirteitä laillisen vapaudenriiston ja sen toimeenpanon kehityksestä esiteollisena aikana. Teoksessa Suominen, Elina (toim.), Suomen vankeinhoidon historiaa, osa I. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 37–84.
- Næss, Hans Eyvind & Österberg, Eva 2000. Sanctions, Agreements, Sufferings. Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Sølvi Bauge (ed.), *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period.* Oslo: Universitetsforlaget, 140–166.
- Niemelä, Pentti 1982. Rautavaaran kuntakokousten aikaan 1874–1918. Julkaisematon Suomen historian pro gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Nilsson, Roddy 1999. En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelse-systemet under 1800-talet. Lund: Lund University Press.
- Nygård, Toivo 1985. Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Jyväskylän yliopisto.
- Nygård, Toivo 1998. Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena.
- Ojakangas, Mika 1993. ”Yhteiskunnan on suojeltava itseänsä”. Pahantapainen nuori vuosisadan alun yhteiskunnallisena sairautena. Nuorisotutkimus. 11 (3), 29–41, 57.
- Pajuoja, Jussi 1986. Katsaus rangaistuksen historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskus 3/1986. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pajuoja, Jussi 1993. Vankilarakentaminen. Katsaus rangaistusten historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 6/1993. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pulma Panu & Turpeinen Oiva 1987. Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Pulma, Panu 1994. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja & Urponen Kyösti (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia.* Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–70.
- Snellman, J. V. 1929. Kootut teokset VI. Tutkielmia ja kirjoitelmia. Porvoo: WSOY.
- Soininen, Arvo M. 1974. Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Helsinki: SHS.
- Spierenburg, Pieter 2004. Social Control and History: An Introduction. In Roodenburg, Herman & Spierenburg, Pieter (ed.), 2004. *Social Control in Europe Vol. 1, 1500–1800.* Ohio: History of Crime and Criminal Justice Series, 1–22.
- Ståhlberg, Kaarlo J. 1893. Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Uusintapainos: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/95. Helsinki: Painatuskeskus.
- Vattula, Kaarina 1983 (toim.), Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki:

Luostanlinna irtolaisten kasvatuskokeiluna 1859–1880

Tammi.

Virtanen, Veikko 1943. Työ- ja ojenuslaitokset irtolaislainsäädännön ja vankeinhoitotoiminnan kehityksen valossa 1800-luvun puolivälissä. Historiallinen arkisto XLIX. Helsinki: SHS, 76–141.

FL, KM Päivi Pukero on Joensuun yliopiston historian laitoksen jatko-opiskelija.